

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертацію
Деренчук Наталії Вікторівни
«Мовний портрет сучасного українського політика»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова
(Луцьк, 2018. – 228 с., основний текст – 191 с.)

У сучасній науці на перетині мовознавства та інших галузей виникають нові дисципліни, такі, як документна лінгвістика, юридична лінгвістика, політична лінгвістика, що потребують спеціальних теоретичних і практичних студій. Увагу науковців привертають ті сфери функціонування мови, які раніше були порівняно мало досліджені, зокрема політичний дискурс (праці Т. ван Дейка, О. С. Ісерс, В. І. Карасика, Г. Г. Почепцова, Л. Т. Масенко, М. І. Степаненка, Л. П. Нагорної та ін.). У рамках відносно нової галузі знань – лінгвоперсонології, зоріентованої на вивчення мовної особистості в різних її виявах розглядають постаті письменників (Н. М. Сологуб, Н. С. Дужик, Л. В. Струганець, Г. М. Сюта й ін.), учених (А. О. Загнітко), політиків (О. В. Зарецький, В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк, Л. Л. Славова й ін.). Незважаючи на те, що особистості посідають важливе місце у політичному дискурсі, дослідження мовних портретів українських політичних діячів, визначення характерних рис узагальненого портрета політика поки що мали фрагментарний характер. Тому потреба здійснення комплексного аналізу комунікативних та лінгвопрагматичних особливостей українського політичного дискурсу, окреслення параметрів мовного портрета українського політичного діяча визначає актуальність теми дисертації Н. В. Деренчук.

Мета рецензованого дослідження – на основі проаналізованих писемних та усних джерел створити узагальнений мовний портрет сучасного українського політика, виявити особливості його впливу на імідж окремих політичних діячів та політичної культури загалом.

Структура роботи добре продумана: вона складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку літератури (237 позицій), списку використаних джерел (192 найменування). У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету і завдання, визначено об'єкт, предмет, джерельну базу, методи та прийоми дослідження, окреслено його практичне і теоретичне значення, вказано наукову новизну дисертації, вміщено відомості про апробацію основних її положень, кількість і обсяг авторських публікацій.

У першому розділі «*Теоретичні засади мовного портретування в політичному дискурсі*» розглянуто праці вчених, які вивчали політичний дискурс загалом і мовну особистість політика зокрема. Слідом за Ф. С. Бацевичем, дисерантка розглядає дискурс як «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників» (с. 19).

Дослідниця звертає увагу на те, що політичний дискурс як специфічне явище в сучасній науці ще не отримало чіткого визначення: «У широкому розумінні дискурс можна розглядати як механізм узгодження персонального, соціального і культурного знання. У вужчому, прикладному аспекті він зосереджується на аналізі мовного спілкування й окремих текстів, промов, інтерв'ю тощо» (Л. П. Нагорна, с. 23). Тому дисертантка слушно зауважує, що «політичний дискурс – це складне багатоаспектне мовно-комунікативне явище з чіткою соціокультурною спрямованістю та прагматичною семантикою, вираженою комплексом вербальних і невербальних засобів» (с. 26). Розглянувши поняття «політичний дискурс» у мовознавчій парадигмі, дослідниця пише: «У нашій роботі послуговуватимемося термінами *політична мова, політична комунікація, політичний дискурс* як синонімічними, з огляду на їхнє інтенційне спрямування та умови функціонування» (с. 29).

Дисертантка має рацію, стверджуючи, що «суб'єктом політичного дискурсу як різnobічного феномена є мовна особистість політика – центральне системоутворювальне поняття процесу комунікації» (с. 30). Вона звертається до праць В. В. Виноградова, Ю. М. Карапулова та ін., виділяючи три основні рівні мової особистості: 1) вербально-семантичний (володіння лексико-граматичним фондом мови); 2) тезаурусний (мовна картина світу, використання індивідом мовних одиниць); 3) прагматичний (система комунікативних ролей, мотивів, цілей, інтенцій, які керують особистістю в процесі комунікації).

Дослідниця виокремлює поняття «мовний портрет», окреслюючи його як один із видів опису мової особистості, що полягає у відображені певних лінгвістичних та екстралінгвістичних рис, зумовлених жанровою та ситуативною специфікою, у конкретний відтинок часу (с. 34-35), а також вказує на кореляції з поняттями «ідіолект» та «ідіостиль». Акцентуючи на значенні мовного аспекту комунікації для сучасного політика, дисертантка цитує висловлювання А. К. Михальської про те, що «справжній політик – це зовсім не Homofaciens – людина діє і (на жаль) навіть не стільки Homosapiens – людина розумна, скільки Homoloquens – людина говорить, причому говорить публічно» (с. 43). Оскільки політичний дискурс реалізується через набір комунікативних стратегій і тактик, визначення яких конкретизовано в роботі, основний обсяг аналітичних досліджень виконано на матеріалі політичної мови українських політичних діячів у наступних розділах дисертації.

У другому розділі «Лінгвістичні особливості формування мовного портрета українського політичного діяча» проаналізовано стилістичну специфіку реалізації політичного дискурсу, звернуто увагу на тропи і фігури, фразеологічні одиниці, граматичні особливості узагальненого мовного портрета українського політика. Уточнено поняття «стилістична фігура» і «троп», описано метафоричні перенесення у мовленні українських політиків. З'ясовано, що найбільш актуалізовані такі метафоричні моделі: 1) антропоморфна; 2) зооморфна; 3) метафора на позначення фінансових реалій; 4) військова (с. 56). Розглянувши різновиди метафор, використані політиками, дисертантка встановила, що мовлення П. Порошенка емоційно

виразне, певним чином завдяки оригінальним метафорам та іншим стилістичним засобам, а наратив А. Яценюка конкретніший, менш насичений метафорами, більшість із яких – загальномовні (с. 62).

Проаналізувавши метонімію, авторка виокремила такі метонімічні моделі: 1) „Колектив осіб” → „особа”; 2) „Подія” → „місце або дата”; 3) „Особи, що належать до уряду” → „місце”; 4) „Виконавець” → „об’єкт”; 5) „Відповідальна особа” → „орган влади”; 6) „Народ, населення” → „система” (с. 63–65). Визначивши різновиди порівнянь, дослідниця з’ясувала, що «особливістю українського політичного мовлення є актуалізація нетрадиційних порівнянь, які трансформують політичну аргументацію і формують, разом із іншими тропами, емоційно-естетичний тип переконання» (с. 69–70).

Дисерантка простежила також специфіку використання алозії, назвавши такі групи за джерелом походження: релігійні, історичні, соціальні та літературні (с. 71–74). Вона довела, що анафора в поєднанні з епіфорою чинить подвійний вплив, збільшуючи ілокутивну силу риторики політика (с. 75–78). Аналіз фразеологічних одиниць засвідчив, що вони у політичному дискурсі неоднорідні: містять політичну термінологію, політичні кліше, політичну афористику. Значна частина фразеологізмів є наслідком структурної та семантичної трансформації стійких одиниць. Деякі фразеологізми набули зниженого стилістичного забарвлення, що передає певне ставлення до опонента чи предмета розмови. Крім того, фразеологізми відображають культурні особливості українського народу (с. 78–84). Розглянувши художні засоби творення комічного, дослідниця виокремила його різновиди: сатира, іронія, сарказм, гумор, досягнуті шляхом використання таких мовностилістичних одиниць, як метафора, порівняння, антитета, риторичне запитання, мовна гра (с. 84–91).

Серед засобів граматично специфічної реалізації індивідуального стилю політика у роботі звернуто увагу на стилістичний потенціал займенників (*я, ми, ти, ви, вони*), ускладнені речення з однорідними членами, звертаннями, вставними і вставленими компонентами, паралельними конструкціями і повторами (с. 92–103).

Окремий підрозділ присвячено розробці-аналізу узагальненого мовного портрета сучасного українського політичного діяча (с. 103–124). Для цього розглянуто його вербально-семантичний рівень. Простеживши, приміром, лексику П. Порошенка, дослідниця зазначила, що вона багата на літературні одиниці (зокрема, слова високого інтелектуального рівня), що свідчить про широту знань політика (с. 106). Звернуто увагу на прикметник *новий* та спільнокореневі слова (передвиборчий лозунг *Жити по-новому!*), які характеризують політичну стратегію Президента і його адміністрації в спробі дистанціюватися від невдалої політики свого попередника (с. 107). На лінгвокогнітивному рівні в мовній системі багатьох політиків присутні одиниці на позначення концептів *інтелект, знання, справедливість, дружба, матеріальні цінності, соціальні та національні ідеали: сім'я, соціум, українська нація, Україна як держава*. Звернуто увагу на особливу емоційність

та експресію виступів О. Ляшка (лексика з негативним забарвленням, народно-розмовні, лайливі слова, відсутність термінів економічного чи юридичного змісту, наближення словника до сприймання людей старшого віку) (с. 113–114). Дисертантка відзначила також специфіку словника Ю. Тимошенко (нагромадження економічної лексики, негативно марковані одиниці на позначення опонентів), використання нею графічних і текстових матеріалів (с. 116–117), активне послуговування бізнес-термінологією у мовленні В. Грайсмана. Вона виокремила тематичні групи лексики, до якої вдаються сучасні політичні діячі (с. 118). На мотиваційно-прагматичному рівні мовного портрета авторка відзначила, що українські політики як досвідчені оратори загалом володіють уміннями і навичками публічного виступу, застосовують власні стилістичні прийоми, демонструючи готовність переконливо висловлюватися публічно.

Третій розділ «*Прагмалінгвістична характеристика мовного портрета українського політика*» присвячено опису засобів вербалізації комунікативних стратегій і тактик українського політичного дискурсу. Дослідниця визначила комунікативну стратегію як «способ мовлення, лінію мовленнєвої поведінки, зумовлену конкретною комунікативною метою, що впливає на вибір мовних засобів» (с. 128). Жанри політичного дискурсу – промова, заклик, доповідь, звернення тощо, на її думку, є фреймовими структурами, а їх вибір і творче опрацювання визначають імідж сучасного українського політика. Авторка простежила специфіку реалізації таких комунікативних стратегій, як самопрезентація, дискредитація, самозахист, інформаційно-інтерпретаційна, аргументативна (або стратегія компромісу), маніпулятивна й агітаційна. У межахожної стратегії виділено конкретні тактики та їх вербалізатори. Зокрема, засобами актуалізації комунікативної стратегії самопрезентації стали тактики ототожнення, самовихвалення, обіцянки, демонстрації професійного успіху, представлені певними мовними засобами. Наприклад, тактику обіцянки в публічних виступах П. Порошенка реалізовано низкою дієслів: *забезпечити, зберегти, зміцнити, боротися, відстояти*. Політик використовує порядкові числівники для позначення етапів виконання поставлених завдань: *по-перше, по-друге, по-третє* і под. (с. 141). Тактика звинувачення найбільш придатна для досягнення мети в опозиційному дискурсі, коли використовують протиставлення базових понять *свій-чужий / ми-вони*. Агітаційна стратегія складається з таких комунікативних тактик: 1) апелювання до духовних, моральних та історичних цінностей народу; 2) розширення власного позитивного образу; 3) вказівка на стратегічні помилки та недоліки опонентів; 4) позбавлення альтернативи (політичний шантаж); 5) декларування власної політичної стратегії тощо.

Авторка докладно описала мовні засоби формування іміджу сучасного політичного діяча України (с. 178–183). Вона зазначила, що комунікативний імідж «у царині лінгвістичного аналізу постає як певна сукупність, більш-менш стабільний набір мовних засобів, які закріплюються за публічною особою і притаманні саме їй» (с. 180). Помічено, що на сучасному етапі розвитку української державності популярний образ політика-патріота, однак

національні гасла або звертання до народу, які використовують політичні діячі у своїх промовах (напр., *Слава Україні! Український народе!*), уже стали традиційними і нерідко слугують маніпулятивним інструментами масової свідомості. Служно зауважено, що засобами популюзму, які поєднують безпосередні звертання до селян, просторічну лексику, вульгаризми активно користується О. Ляшко. Проаналізувавши промови цього політика, дослідниця назвала таке явище «комунікативною імітацією»: обранець генерує інформацію, висуває ідеї не заради їхньої реалізації, а для власних інтересів (с. 183).

Висновки до кожного розділу і загальні висновки роботи конкретні, переконливі, ґрунтуються на опрацюванні великого фактичного матеріалу. Вони роблять достовірними результати виконаних у дисертациї мети і завдань дослідження, належно апробовані у 16 статтях, з яких 6 – у наукових фахових виданнях України, 1 – в закордонному науковому виданні, 9 публікацій у збірниках наукових праць, матеріалах конференцій.

Висловимо кілька зауважень дискусійного плану.

1. Оскільки мовну особистість вивчає нова галузь – лінгвоперсонологія, хотілося б, щоб дослідниця звернула більшу увагу на теоретичні засади і термінологічний апарат цієї науки, викладені, зокрема, у монографії А. О. Загнітка «Теорія лінгвопресонології» (Вінниця, 2017) (на с. 32 дисертації є лише коротка інформація про лінгвоперсонологію з відсыланням до статті російської дослідниці А. Салахової).

2. Аналізуючи промови П. Порошенка, дослідниця виявила такі різновиди метафор: 1) оригінальні (*Жити по-новому; Революція гідності; Небесна сотня; перезавантаження влади*); 2) традиційні (*серце національного ідеалу; на руках немає крові українських військових*); 3) загальномовні (*Україна сильна духом; змінити крайні; Україна прийшла до кризи*) (с. 61). Не зовсім зрозуміло, які критерії розмежування, наприклад, традиційних і загальномовних метафор, а також чи є достатньо підстав усі наведені одиниці відносити до метафор.

3. При моделюванні узагальненого мовного портрета сучасного українського політичного діяча у другому розділі (с. 103–124) можна було б ширше вказати на помічені недоліки у мовленні політиків.

4. Внаслідок розгляду мовних засобів формування іміджу сучасного українського політика найбільш виразно окреслено політичний образ О. Ляшка, однак було б корисно виокремити прикметні мовностилістичні одиниці створення іміджу й інших найпомітніших постатей, напр.: П. Порошенка, В. Грейсмана, Ю. Тимошенко, П. Парубія.

5. Дисертацію загалом написано грамотно, відповідно до норм наукового стилю, однак у тексті роботи трапляються окремі недоліки мовностилістичного і технічного плану: а) деякі дієслова з постфіксом *-ся* варто було б замінити, напр.: *до розуміння цього явища долучаються ще й екстраглігвістичні чинники – долучено; дискурс звертається до прагматичного бачення ситуації – дискурс передбачає* (с. 20); *робити висновки та прогнози вважалося... чи не найблагороднішим умінням людини*

– вважали (с. 127); такі прогнози повинні **використовуватися** з обережністю – треба використовувати (с. 173); б) замість дієслова **вимагає** краще вжити **потребує** у таких одиницях: заклик до якихось вольових рішень, що теж **вимагає аргументів** – потребує аргументів (с. 178); Сучасне динамічне політичне життя **вимагає** ... зусиль – потребує зусиль (с. 191); в) уникати повторів прийменників **за** (с. 20), сполучників **що** (с. 116), **чи** (с. 127); г) послідовно дотримуватися чергувань сполучників *i / ta* (с. 11, с. 125).

Наукова новизна результатів роботи полягає в тому, що вперше в українській лінгвістиці на великому фактичному матеріалі (аудіозаписи публічних виступів, промов, інтерв'ю, відеозаписи телепередач – близько 180 годин; обстежено 61 персоналію) досліджено сучасний український політичний дискурс через призму мовлення політичних діячів, здійснено різnobічний аналіз узагальненого мовного портрета українського політика, виявлено стилістичний потенціал мовних засобів, залучених до реалізації основних комунікативних стратегій і тактик.

Теоретичне значення дисертаційної праці зумовлене внеском у розвиток теоретичних зasad дискурсології, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики, політичної лінгвістики, лінгвоперсонології, іміджології.

Практичне значення роботи у тому, що її матеріали можна використати для викладання курсів стилістики і культури української мови, лінгвістичного аналізу тексту та спецкурсів із комунікативної лінгвістики, політичної лінгвістики, лінгвопрагматики, дискурсології, а також для написання підручників і навчальних посібників, здійснення науково-дослідної роботи, у практичній діяльності журналістів, політтехнологів, іміджмейкерів тощо.

Вважаємо, що дисертацію «Мовний портрет сучасного українського політика» виконано на високому рівні, відповідно до вимог, викладених у «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її авторка – Деренчук Наталія Вікторівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

Н. О. ДАНИЛЮК

Відгук на рішення до співради 13.04.2018 р.
Членів співради *Б. Семенюк* *Л. Семенюк* *О. Григорчук*
Членів співради *О. Григорчук* *Л. Семенюк* *Б. Семенюк*